

KÉPEK A RÉGI PEST MULTJÁBÓL.

Az idők és a sorscsapások viszontagságai romba döntöték ezeréves kultúránk emlékeit. Mi nem dicsekedhetünk elmúlt korszakok monumentális alkotásaival, számottevő műemlékeink nincsenek, ami megmaradt a multból, az időknek csak töredékes roncsa, mely régi kultúránk egységes, sorozatos fejlődését szemlélhetővé nem teszi. Nagy Lajos, Mátyás korának emlékei ritkábbak, mint az ókori népek kiásott maradványai, egy Árpád-kori műemlék, egy szobor-darab, oszloptöredék a régi történelmi időkből mint ereklyeszámba menő ritkaság gazdagítja a régészeti kutatás kincsesházait. Pedig éppen úgy, mint a világműveltség nagy nemzetei, mi is mutogathatnánk régi emlékeink sorozatát, ha évszázadok viharai le nem gázolták volna multunk egykor gazdagon termő vetéseit.

Földrajzi helyzetünk, sajátos elhelyezkedésünk kezdetől fogva nélkülözte a tartósabb biztonság, az egységes, fokozatos fejlődés állandóságát. Sorsunk próbája volt, hogy ott állottunk a népek küzdelmeinek a világ-országútján, szabad prédájára a rombolásnak, mely nem egyszer gázolt végig rajtunk. Kelet és Nyugat összeütközései között örökösen a harcok központjában állottunk, áldozva oly célokért, melyeknek gyümölseit mások szedegették.

Az idők viharait minden megsínylette, de talán semmi sem úgy, mint kettős fővárosunk, melynek ezeréves multját csak a történelmi kutatás forrásaiból ismerjük. Mai fővárosunk az új idők alkotása, régi történelmi műemlékei nincsenek; mint más kultúrnemzetek fővárosa, nem hivatkozhatik élő valóságokra, melyek a közvetlen szemlélet által hódítanak és bizonyítanak. Amit külső ellenség elpusztíthatott a

két városon, az megtörtént a rombolás tökéletességével. Tatárdúlás, törökvész, német megszállás, mind elvégezte munkáját, ami később keletkezett, azt a szó szoros értelmében a romokból kellett új életre támasztani.

Az építő munka kezdeményezésében, különösen eleinte, erős lendület mutatkozott. Maga I. Lipót király is szokatlan buzgalmat fejtett ki a két rombadőlt város életrehívásában, ami nem cáfolja meg ugyan a magyar nemzet ellen irányuló, mindvégig következetes rosszindulatú szándékait. Nem a magyar nemzet java, hanem az összbirodalmi érdekek hatalmi szempontjai lebegtek szemei előtt, midőn Buda várát, mint fontos katonai erődítményt mindenekfelett erős számadásba vette.

Bizonyos azonban, hogy a főváros újjáépítésére számottevő erők tömörültek, s nem hiányzott az áldozatkészség sem, mely a megalapozás munkáját lehetővé tette. Különösen Széchenyi György esztergomi érsek fejedelmi bőkezűséggel áldozott az ügynek. Az újjáalkotók között sorban ő áll legelől, méltóan arra, hogy az utókor kegyelete hálás elismeréssel övezze emlékét.

A kor viszonyaiban rejlett, hogy az úttörőknek nagy nehézségekkel kellett küzdeniök. A törökök kiűzetése utáni idők sem voltak jobbak, mint az előzőek. Az ország belső zilált állapota, a kuruc felkelés mozgalma, a pestis-járvány, mely borzalmas pusztítást végzett az amúgy is gyér lakosságban, a fejlődésre minden irányban nyomasztóan hatott. Ebben a korban csak a kereskedelem fellendülése mutat nagyobb méreteket, Pest és Buda terjeszkedésének, a lakosság szaporodásának nagyobb arányait alig tapasztaljuk. Három évtizeddel Buda visszafoglalása után, 1720-ban a két város lakossága mindössze 14,800 lelket számlált, amelyből 2700 Pestre esett. Mutatkoznak ugyan már ekkor is a fejlődés jelei, s különösen a hitélet vesz erősebb lendületet számos egyházi intézmény létesítése által. Pest területén új templomok épülnek, egymásután telepednek meg a szerzetesrendek, melyek közül nemzeti szempontból különösen a piarista rend térfoglalása nagyobb jelentőségű. A rend 1717-ben kezdi meg működését s mind a hitélet, mind a nemzeti

műveltség-terjesztés terén messze jövőre kiható áldásos munkát végez.

Mindez még III. Károly uralkodása idejére esik, aki jóindulatú szándékkal mozdít elő mindent, ami a két város fejlesztését munkálja. Uralkodása utolsó idejében már mutatkozik is az eredmény, főleg az új külvárosok terjeszkedése által, melyek a bástyafalakon kívül épülnek. A Teréz-város, valamint a József- és Ferenc-város jövő fejlődése az ő uralkodása alatt nyer megalapozást, a három új városrész lakossága folyvást szaporodik s az életképességnek erős jeleit mutatja egy munkás polgárság fokozatos térfoglalása által.

Károly király munkáját leánya, Mária Terézia folytatja, az ő uralkodása alatt nyer befejezést az invalidus-palota, a későbbi Károly-kaszárnya, melynek hatalmas arányú építkezését még atyja életében megkezdették. Mária Terézia uralkodói hivatását átértő nemes buzgalmát a magyar fővárosra is kiterjesztette, aminek meg is volt a gyümölcse. Pest és Buda fejlődése egyszerre nagy lendületet vett a királyné új tervei és intézkedései által. Az egyetem áthelyezése Nagyszombatról Budára, az új királyi palota létesítése a két város életében korszakos fordulatnak mondható. A külvárosok fejlődése is nagy lépésekkel haladt előre, a királyné, ahol lehetett, támogatta a polgárság kéréseit, mely hálája jeléül az egyik új pesti városrészt, a Teréz-várost, az ő nevére keresztelte.

Fia, József, a kalapos király, anyja szellemében működik tovább s mint városfejlesztő áldásos, eredményes munkát végez. Ellenséges, alkotmánytipró, központosító rendszere amennyire káros a nemzetre, annyira nem esik a főváros érdekeinek rovására. Azáltal, hogy a főhivatalokat, a helytartó-tanácsot, az udvari kamarát Budára helyezi át, erős lökést ad a két város fejlődésének anyagi és művelődési téren egyaránt. Türelmi rendelete a nem katolikus vallású polgárságnak is szabad lehetőséget ad a térfoglalásra, ami sorshatározó Pest és Buda lakosságának nagyobb mérvű szaporodására. Rendeletei nyomán új városrészek keletkeznek, a Városmajor, a Krisztina-város neki köszöni fellendülését, s a József-város is, az ő nevére elnevezve, alkotó munkásságá-

nak emlékét őrzi. Bárminő véleménnyel legyünk is e sajnálatosan megtévedt uralkodói lélekről, a polgárság és a népjólét érdekeit felkaroló, alkotni vágyó, puritán uralkodói egyéniségét igazságosan megállapíthatjuk benne. Mi sem jellemzi jobban őt, mint az a válasz, melyet Buda város tanácsának ad, mely elragadtatva az uralkodó jóindulatú készségétől, nemkülönben saját szolgálékü érzületétől is, hódoló szavakban bejelenti neki, hogy a Dísz-téren szoborban kívánja megörökíteni emlékét.

József a lényét jellemző őszinteséggel utasítja vissza a hízog nyárspolgári ajánlatot. «Majd ha valamennyi egyházi és világi visszaélést megszüntettem, — írja válaszában a tanácsnak — ha munkát és ipart teremtettem, a kereskedelmet felvirágoztattam, az országot utakkal és hajózható csatornákkal láttam el, majd ha akkor emel nekem szobrot a nemzet, úgy köszönettel fogom azt elfogadni.»

II. Lipót kora, mely a nemzeti megújodás szellemét hozta magával, Pestnek is erősebb lendületet adott. Bár lakossága túlnyomóan idegen ajkú és nemzetiségű volt, a feltámadó magyar világ a polgárság lelkületét sem hagyhatta érintetlenül. A kor tudósai, költői, a magyar szellem úttörő bajnokai — bár még nem sokan vannak — itt ápolják, melengetik a szikrát, melyből a nemzeti öntudat tüze életre támadt. Nem szabad Pest német jellegét túlzóan egyoldalú számadásba vonni, mint azt az egykorú írók teszik. Bármennyire igaz is, hogy a nemzeti szellemnek az idegen áramlatokkal nagy harcokat kellett vívnia, voltak erősségeink, melyeknek a jövő térhódítás szempontjából fontos jelentőségük volt. A vezető állásokat, a közhivatalokat és bíróságokat túlnyomóan magyarok töltötték be, régi történelmi nevű családok sarjai, akiknek befolyása és tekintélye döntő volt nemcsak a közügyekben, hanem társadalmi téren is. Pest vármegye is itt székelt a központban, vezetői a középnemesség gazdag, független elemeiből kerültek ki s mint ilyenek számottevő erőket képviseltek. A központhoz mindjobban vonzóidó vidék forgalma is magával hozta a fejlődést, a magyar értelmiségnek sűrű érintkezése van a fővárossal, ahol szükségleteit beszerzi s ezáltal a kereskedelmet fellendíti, vagyonosodását

gyarapítja. A kereskedelmi osztályt minden érdeke a birto-
kos magyarsághoz fűzi, s így az alkalmazkodás törvénye hozza
magával az átalakulást, melynek fejlődésszerűen be kell követ-
kezni az idegen polgárság lelkében is. Pest e tekintetben elő-
nyösebb helyzetben van Budával szemben, melynek túlnyomó
német-rác lakossága jóval nehezebben mozdítható ki idegen
faji érzésének és szokásainak megrögzött egyoldalúságából.

Magában az uralkodóházban is e korban a lelki átalaku-
lás tisztultabb jelenségeivel találkozunk, bár a bekövetkezett
szerencsétlen fordulatok hamar megcáfolják a reményeket.
Az okos, jóindulatú II. Lipót halála nagy veszteség volt a
nemzetre, mert a belátó engedékenység és a megértés szelleme,
melyet magával hozott, nem szállott át örökség gyanánt az
utódra. Eleinte kedvező jelnek látszott, hogy Ferenc, az új
király, Budán koronáztatja meg magát, mint első a magyar
királyok sorozatában, akik az ország fővárosában nyertek
felkenetést Szent István koronájával. A kiábrándulás azon-
ban hamar bekövetkezik, a Martinovics-összeesküvés után,
mely különösen nagy hatással volt Ferenc örökösen gyanakvó,
ingadozó lelkületére. Rossz idők következnek a magyarságra.
Ferenc uralkodása nem volt áldásthozó a nemzetre, de hatá-
rozottan szerencsés Pest fejlődésére, melynek vezéri irányí-
tását József nádor vette át az erre termelt hivatottságnak
nem mindennapi mértékével.

Mi sem jellemzi jobban a nagy nádor hivatottságát, mint
az a buzgalom és előrelátás, mellyel a magyar főváros fej-
lesztésének munkáját kezébe vette. A hagyományok szerint
első neje, Alexandra Pawlowna orosz főhercegnő is erősen
befolyásolta volna munkájában, melynek, mint az egykorúak
állítják, célkitűzéseiből tartozott, hogy a messze idegenből
ideszakadt hitvesnek magas rangjához és születéséhez méltó
környezetet biztosítson. Nincsenek ugyan adataink, melyek
döntően bizonyíthatnának, de annyi feltehető, hogy a hatal-
mas Pál cár leányát nem nagyon ragadhatta el az új helyzet,
melybe belejutott. Az orosz udvari élet, a szentpétervári
fényes palotasorok elkápráztató világa után a pesti ódon,
omladozó bástyafalak, a dunaparti rozoga viskók s az azokat
körülvéző büzhödt sártenger látványosságában az elkényez-

tetett cári leánynak valami különös gyönyörűsége csakugyan nem telhetett. Már pedig ebben a korban, a XVIII. század végén, Pest a budavári királyi palotából más látványt alig nyújthatott. Igaz, hogy a fiatal főhercegasszony korai tragikus halála e mendemondák cáfolatára szolgálhatna, mert a nádor a kettős főváros fejlesztésének érdekeit élete végéig lankadatlan buzgalommal szolgálta.

Bármint legyen is, József nádor a magyar főváros sorsát és fejlődését mindig szíven viselte, s ebben őt nem az ötletes, kapkodó rendszertelenség, hanem a komolyan átgondolt, megfontolt tervszerűség irányította. A szépítő-bizottság, melyet e célra életrehívott, sajátosan értékes, korszerű hivatást teljesítő intézmény volt. Amit a rendszer létrehozott, követhető irányzat lehetett volna későbbre is, ha az avatatlan kontárkodás szelleme eredeti útjától el nem térítette volna. A szépítő-bizottság által átgondolt régi Duna-sor egyöntetű klasszikus tervezetét ma sem szemlélhetjük sajnálat nélkül, hogy meg nem valósulhatott. A rendszer különös szerencséje volt, hogy megtalálta a kivitel munkájára hivatott vezető egyéniségeket is Pollák Mihály és Hild József személyében, akiknek mindenike maradandó alkotásokkal gazdagította fővárosunkat. Pollák Mihály a Nemzeti Múzeummal és a Redoute-épülettel, Hild József a régi Kereskedelmi Testület és a Duna-sor számos palotájával örökítette meg nevét. A Redoute-épületen kívül, mely 1849-ben Hentzi bombáinak áldozatul esett, a Múzeum s a Kereskedelmi Csarnok épülete ma is áll, mint a világvárossá fejlődött Budapest alapvető korszakának első hirdetője.

A Nemzeti Múzeum történetéről nem sok mondanivalónk lehet, sokkal alaposabb forrásmunkák állanak rendelkezésünkre, mintsem hogy a kutatás adattárát e téren még számottevő anyaggal gyarapíthatnók. Annál előnyösebbnek látszik, hogy a régi Kereskedelmi Csarnok, a Lloyd-palota történetével foglalkozzunk, melynek részletei nagyrészt ismeretlenek a mai nemzedék előtt. Egy évszázados korszak politikai és társadalmi emlékei fűződnek e palotához, mely maga egy darab történelem, a nemzet küzdelmeinek változatokban bővelkedő korszakából.

A Lloyd-palota volt az újjáépítés egyik alapvetése, s mint ilyen fontos azért is, mert a fővárost szabályozó nagy építési tervzetnek egyik magva, kijegecesedési pontja volt. Mint északi kezdőpontja a Duna-sornak, jellegzetességét ma sem vesztette el, s ami később körülötte kialakult, a Lánchíd s a szembenálló Akadémia klasszikus palotája, a legszebb térnek adott életet, mely még mai megrontott állapotában is első díszje fővárosunknak. Még a háttérben égnek meredő otromba, ízléstelen épülettömbök sem ronthatták meg a tér nagyszerű arányait, a kupaktanácsi bölcsesség sem volt képes arra, hogy megdöntse a természet adományaival nemes összhangban összeforradó régi klasszikus alkotások szépségeit. A régi kor becsületére válik, hogy ezektől a bűnöktől érintetlen maradt, az avatatlan rombolás, párosulva az alkotás tehetetlenségével, az újabb idők hajtása, melyet valóban nincs okunk megköszönni a hatalmasoknak, akik ebben a korban éltek és irányítottak. Ez a meddő szellem volt az, mely egy szépen induló fejlődés munkáját megghiúsította a nélkül, hogy azt új, méltó alkotásokkal tudta volna pótolni. Eltüntetett alakulatok a régi Pest kedves, hangulatos Biedermeyer világából, föld alá süllyesztett templomok, vak falaknak vezetett hídfők, a budai vár oldalát ormótlan bérházakkal megcsúfolt torzok, ezek a nyomai annak a vandal munkának, melyet nemzedékek fognak megsiratni.

A Kereskedelmi Testület épülete a mult klasszikus alkotása, melynek létrehozásában az a lelkiismeretes gond és művészi megfontoltság is kifejezésre jutott, mely a szépítő-bizottság munkáját irányította. Alapítása kapcsolatban volt a fellendülő kereskedelmi étellel, az alapítók megjelölték a célt, mely őket irányította: központot teremteni a kereskedők számára, nemcsak a barátságos érintkezésre, hanem az üzletek lebonyolítására is. 1820. augusztus 20.-án vette meg az épület telkét Sztankovics Konstantin nagykereskedő 55,876 váltóforinton a szépítő-bizottságtól. Az építkezés lebonyolítására részvénytársaság alakult, mely kebeléből választmányt küldött ki az akkori pesti kereskedők legkiválóbbjaiból. A választmány kimondotta, hogy csak Hild József építész terve jöhet tekintetbe a megvalósításnál, s

miután a nádor jóváhagyó beleegyezése is megjött, megindult a munka, melynek alapkő-letétele 1828. június 4.-én volt, szokatlan dísszel és ünnepélyességgel. Maga a nádor személyesen vett részt az ünnepen, s kíséretében volt Estei Ferdinánd főherceg is, Magyarország katonai parancsnoka, valamint a tisztikar s azok a főbb méltóságok, akik e korban számottevő tekintélyek voltak.

Az épület előtti téren török muzsika fogadta a vendégeket, a rendet az Esterházy-ezred tartotta fenn, ennek a sorai között vonultak fel a notabilitások, akiket a testület tagjai nagy hódolattal fogadtak. Boráros János helyettes polgármester nyitotta meg az ünnepélyt latin nyelvű üdvözlő beszéddel, melyre a nádor ugyanolyan nyelven válaszolt. Örömmel teljesíti kötelességét, — úgymond — mint mindazt, ami előmozdíthatja fejlődését ennek a városnak, mely joggal tekinthető a birodalom központjának. Liedemann Sámuel, a pesti kereskedők nesztora, a testület nevében lelkes német beszéddel üdvözölte a nádort, aki arra szintén németül felelt. A magyar nyelvnek az ünnepélyen csak annyiban jutott szerep, hogy az alapkőletéleti okmány egyik példánya hazai nyelvünkre lefordítva került bele abba a díszes márványtartályba, mely az alapfalak közé elhelyeztetett. Az első ütést a falakra a díszes kalapáccsal a nádor tette, utána következett Ferdinánd főherceg és a megjelent magasállású tekintélyek, akik között gróf Zichy Károly, az udvari kamara elnöke, báró Bedekovich főispán, Mérey helytartótanácsos, Bárczay pestmegyei alispán és Lenhossék helytartósági tanácsos és protomedikus tűntek ki különösen.

A pénzügyi nehézségek, melyek között az épület létesült, arra vallanak, hogy a pesti kereskedő-társadalomnak ebben a korban még nem volt meg az a számottevő anyagi ereje, mely ily nagyobbszabású intézménynek a létesítését egykönnyen lehetővé tette volna. Ezt bizonyítja az a körülmény is, hogy a testület nem kívánta elfoglalni az elsőemeleti helyiségeket s a nagytermet, mely az épület fődíszje volt. A testületnek kapóra jött gróf Széchenyi István ajánlata, aki az általa megalakított kaszinó számára új, méltó otthont óhajtott biztosítani. A megállapodás hosszas tárgyalások után létre

is jött s a kaszinó 3200 pengő forint évi bérösszeg ellenében elfoglalta az új palota főhelyiségeit. A Kereskedelmi Testület eleinte ragaszkodott ahhoz a feltételhez, hogy saját kaszinója céljaira a nagy dísztermet hetenként egyszer lefoglalhassa, de a Nemzeti Kaszinó nem egyezett bele az ajánlatba, míg végül annyi engedményt tett, hogy a kereskedelmi kaszinó azt évenként tizenkétszer használhatja. A Nemzeti Kaszinó 1830. február havában foglalta el új otthonát s több mint két évtizeden át volt annak lakója.

Így lett Széchenyi nemzedéke az új palota első birtokfoglalója, magával hozva azt a lelkes szellemet, melyet a reform-korszak életre támasztott. Bár Széchenyi a politikát a kaszinótól távol kívánta tartani, mégis itt csíráztak ki a kor-eszmék, melyek a felpeszülő nemzeti életnek új irányt szabtak. Itt küzdött, agitált a nagy gróf, lázas vérmérsékletének nemes indulathevével, itt szötte nagyszerű terveit, buzdította a lelkeket az alkotó munkára, melyben nemzetének jövő boldogulását látta. A kör, mely körülötte kialakult, magához vonzotta a nemzet legjobbjait, az osztálykülönbségek válaszfalai leomlottak, a társadalmi erők tömörültek, hogy a közös célban egyesüljenek. A Nemzeti Kaszinóban e korban a főúri osztály tagjai együtt vannak a középnemességgel és a polgársággal, mely utóbbi a kör vezető állásaiból sincs kizárva. A Nemzeti Kaszinó régi évkönyveiben olvassuk, hogy az egyik igazgatói állást hat éven át Pregárd János fővárosi gyógyszerész tölti be, később ugyanott megtaláljuk Clark Ádámnak, a Lánchíd építőjének a nevét is, aki ezt a díszes tisztelet egyidőben szintén viselte.

Jellemző adata a kornak, hogy a Nemzeti Kaszinó híres bál multságait a Kereskedelmi Testülettel együtt közösen rendezte. Már az 1831.-i esztendőben három farsangi multságban egyesült Pest és Buda társadalmi előkelősége, s az írások bizonyítják, hogy ezek a bálók hosszú időn át a főváros legsikerültebb szórakozásai voltak.

A kaszinó a tagok műveltségi igényeinek kielégítéséről más irányban is gondoskodott. A közönséget minden héten zenei előadások szórakoztatták, s mihamarább közkedveltekké váltak azok a vasárnap délelőttök, amelyek ezt a célt szol-

gálták. A vezénylő szerepet Erkel Ferenc vitte, a fellépő művészeket ő kísérte zongorán, de önállóan is működött magas színvonalon álló művészi játékával. A Nemzeti Színház művészei is szerepeltek ott, Egressy, Lendvay, Laborfalvi Róza lelkes szavalata, Schódelné éneke sokszor hangzott el e falak között. A kor leghíresebb művészei megfordultak ez időben a kaszinó termeiben, köztük Liszt Ferenc, ki bár nem hivatalos hangversenyen, de többször volt vendég ott abban a korban, midőn diadalainak tetőpontján világhódító útját járta. Egyik látogatásához különösen érdekes esemény fűződik. 1840. január 9.-én táncolták először e teremben a magyar táncot az ünnepelt mester tiszteletére, aki lelkes örömmel vette tudomásul, hogy ezt a nagy fordulatot az ő látogatása hozta meg a kaszinó számára.

Ez időtől fogva a kaszinó farsangi mulatságai erős nemzeti jellegüknél fogva is hódítottak. A feltámadó magyar világ minden lelkesedése végigviharzott e falak között, ahol a fiatalság délceg táncait járta a kísérő öregek nagy gyönyörűségére. Széchenyi lelke nem tudott betelni a szépségekkel, biztatta, lelkesítette a fiatalságot s házigazdai tisztében mindent elkövetett, hogy a vendégsereg jól érezze magát. Ő volt az, aki a magyar nép táncát, a csárdást a kaszinó termeiben meghonosította s ezáltal az úri körökben is végleg szalónképesé tette. Egy alkalommal, midőn a fiatalság a régi táncokat járta, sajnálatát fejezte ki a felett, hogy a magyar nép eredeti táncát elmellőzik az úri körök. Az eszmecsere nyomán, mely hirtelen nagy mozgolódást keltett, egy fiatal Orczy báró odatoppant a gróf elé, azzal az ajánlattal, hogy, ha kívánja, eljárja a gyöngyösi kapások táncát. Széchenyi örömmel fogadta az ajánlatot s ő maga hívta fel a báli közönség figyelmét az elkövetkező jelenetre. Orczy először magában, később unokahúgát, egy bájos Orczy leányt felszólítva járta el a lelkes, tüzes táncot, oly sikerrel, hogy a tetszés vihara percekig nem tudott lecsillapodni. Széchenyi megkérte Orczyt, hogy rendszeresítse a táncot a kaszinóban, aminek meg is volt az eredménye, mert minden mulatságon szaporodott a csárdást táncoló párok száma.

Végül már 40—50 pár járta a kopogóst, mint ahogy az

öreg Podmaniczky Frigyes beszélte nekünk fiataloknak, midőn a régi szabadelvű-párti körben egykori emlékein elmerengett. A bájos öregúr mindig lelkes tüzzel beszélt a mult időről, első csárdásáról, melyet a kaszinó nagytermében először nyilvánosan végigtáncolt a szép Rosty leányokkal. De a fényre hamar megjött a ború, a korral együtt a kaszinó-bálok is elmúltak. A híres csárdástáncos, a délceg Orczy Pista is eltűnt a fényesen ragyogó termekből, ahol diadalait aratta valaha. Fiatal életét ott végezte a nagy haláltáncban, a szabadságharcban esett el, a szenttamási véres ütközetben.

A feltámadó közszellem már a negyvenes évek közepén nagy lelki átváltozásokat hozott, nagy mozgalmak és forrongások mutatkoztak a lelkekben, a nemzeti érzés tüze mind erősebb fellángolásokat mutatott. Idők folyamán a Nemzeti Kaszinó szellemében is átváltozások történtek egy zárkózottabb irányzat kialakulása felé. A hazafias mozgalmak vezetését a Pesti Nemzeti Kör vette át, működését a kor szelleméhez mérve, mely Széchenyi rendszerétől és politikájától ezidőben mind jobban távolodni kezdett. 1848. június 4.-én elnökölt utóljára a nagy gróf a Nemzeti Kaszinó közgyűlésén a Lloyd-palota dísztermében. A villámok már cikáztak a láthatáron, a közeledő vihar dübörgését meghallották az emberek, de senki úgy, mint Széchenyi, kinek feldúlt lelkiállapota e korban egy aggódó lélek minden szenvedését visszatükrözte. A Batthyány-minisztérium bukása után az ő pályája is véget ért, a döblingi út örök válás volt a hazától, melyet nem látott többé.

A forradalom utáni gyászos idők békóba verték a magyar lelket, a nemzeti érzés tüzét társadalmi téren is elfojtotta az önkényuralom szelleme. A Kaszinó még két évig tartózkodott a Lloyd-palotában, azután a Kereskedelmi Testület átvette azt, hogy eredeti hivatásának visszaadja. Az oszlopcsarnokos nagy palota egy időre a tőzsde számára nyitott kaput, itt kötötték a kereskedelmi ügyleteket mindaddig, míg a tőzsde, forgalmában erősen megnövekedve, új dunaparti otthonába költözött. Az idők változása folytán a régi ház is visszanyerte történelmi szerepét, jelentőségében megnövekedve azáltal, hogy a közéleti harcok otthonává vált s

mint ilyen Magyarország kormányzó pártjainak adott hajlékot négy évtizedre terjedő időre.

Már ezt megelőzőleg két fontosabb esemény fűződik a Lloyd-palota történetéhez. Az 1861.-i országgyűlés főrendiháza itt tartotta tanácskozásait gróf Apponyi György országbíró elnöklete alatt. Magvas viták, értékes felszólalások hangzottak el e terem falai között, méltóak az ügyszöz, mely akkor a pártállásokat nem tekintve, az ősi alkotmány védelmében az egész nemzetet egy táborba hozta. Midőn végre a béke műve létrejött s a nemzet Ferenc József fejére tette Szent István koronáját, Erzsébet királyné, a békeszerző fejedelmi asszony 1867. június 8.-án e palota fényesen díszített erkélycsarnokából nézte végig a történelmi kardvágás nagy jelentét. A királyné Budáról hajóval érkezett s a Kereskedelmi Testület díszkísérete mellett vonult fel az ünnepélyesen feldíszített nagytermen át az erkélycsarnokba. Mint az akkori írások mondják, a királyné a virágok mögé szerényen elrejtözve, meghatottan nézte végig fejedelmi ura diadalmas felvonulását a pompás fehér ménen, mely toporzékolva ágaskodott fel a koronázási domb magaslatán, midőn a király a hagyományos négy kardvágást megtette. A néző sereg megdöbbsent egy pillanatra, midőn a király fején a koronát megintogni látta, de az aggodalmat viharos éljenriadal követte a délceg fejedelmi alak láttára, aki egy mesteri lovas biztonsággal, vaskézzel fékezte meg az ideges, nyugtalankodó paripát.

Az 1873.-i esztendő a Lloyd-palota életében nevezetes fordulópont volt. Ekkor foglalta el ott helyét a Deák-párt, mely előbb az Uri-utcai Laffert-ház szűk helyiségeiben, később rövid átmeneti időre az új Hungária-szálloda földszintén szorongott. A politika ekkor vonult be a dunaparti házba, mely különösen az 1875.-i fuzió után országos jelentőségre emelkedett. Majdnem egy félszázadon át volt ez a palota a politikai élet központja, az erősség, ahonnan a kormányzó hatalom az ország sorsát irányította. Magyarország egyik legnagyobb korszakának az emlékei fűződnek e helyhez, oly eredményekkel, melyek egy nagy fejlődés értékes sikereiről tanuskodnak. Az ellentétes elvi álláspontok különbségei sem

cáfolhatják meg ma már azt az igazságot, hogy az alkotásnak az a félszázada, mely e korszakot felöleli, a leggazdagabbak egyike, melyet történelmünkben ismerünk.

Ez a kohó volt az, melyben a kiegyezés utáni Magyarország politikai értelmisége kiforrott. Itt éltek és küzdöttek a magyar közélet leghivatottabbjai, akik közül nem volt egy sem, aki valaha e falak között meg nem fordult volna. Három politikai nemzedék sorsa fűződik e helyhez, ötven év viszonytagságos küzdelmeiről, az ország emelkedésének fénykoráról tesz bizonyosságot a dunaparti palota, mely megérdemli azt, hogy az eljövendő nemzedékek kegyelettel tekintsenek rá.

Itt trónolt tekintélyének kisugárzó fenségében Deák Ferenc azzal a köztisztelettel körülövezett nimbuszal, melyről a mai nemzedéknek fogalma sem lehet. A hangos beszédek suttogásra váltak, az emberek tisztelegve sorfalat állottak, midőn a haza bölcse a kör nagytermébe belépett. Az öreg úrnak egy nyájas szava, kitüntető pártfogása karriereket teremthetett, haragjának villáma hatalmasokat sujthatott porba, hogy soha többé fel ne támadjanak. Itt uralkodott a mindenható Tisza Kálmán miniszterelnök tizenöt éven át, megpecsételve azt a korszakot, mely nevétől és egyéniségétől elválaszthatatlan marad. A magyar írás örök fejedelmének, Jókainak is ez a hely volt lelki pihenője, második otthona. Még a kisebbek is, akik közelébe jutottak, akiket köntöse megérintett, hírneves emberekké válhattak a bizalom révén, mellyel őket megajándékozta. Itt ontotta szellemének, humorának kincseit Mikszáth Kálmán, a nagy palóc, aki a közelség által sem vesztett abból a hatásból, melyet elméjének gazdag forrásai irodalmunk számára kitermeltek.

Egy félszázados korszak alakjai sorjáznak el szemeink előtt, nagyok és kicsinyek egyaránt, közöttük olyanok is, akik valamikor nagy zajt keltve éltek és munkálkodtak, de immár feledésbe merült nevek, melyekről nem is tudja a ma élő nemzedék, hogy éltek és ragyogtak valaha. Volt közöttük nem egy hamis ékkő is, mely a kort megtévesztve csillogott, de egy hatalmas gárda tanuskodik arról a tehetségről és erőképeségről, mely nélkül az államépítő munka szolgálatában korszerű hivatásunkat betölteni sohasem tudtuk volna. Fé-

nyes korszak, telve reménnyel, napsütéssel, de sötét, baljós-latú idők is, melyekben már a romlás viharfelhői is mutatkoznak. Az emelkedés után a gyors zuhanás, magyar sors, melynek tragikumát ezer éven át nem egyszer végig-szenvedtük.

Az a szomorú idő, mely a hagyományos pártviszályok szellemét ismét életre támasztotta, meghozta a hanyatlást a régi ház számára is. Utolsó tíz éve a harcok, a megpróbáltatások korszaka volt, melyet nem lehetett elviselni súlyos csalódások és áldozatok nélkül. A Lloyd-palota látta Tisza István titáni küzdelmeit, nehéz lelki vívódásait, melyek a nemzet lelkében megértő visszhangra nem találtak. A végzetes 1914.-i esztendő a régi ház történelmi szerepét is lezárta, Tisza István nagy tábora kivonult onnan, még mielőtt a nagy világ-összeomlás bekövetkezett volna. Utolsó éveiben a szenvedők tanyája lett, a háborús sebesültek menedékháza, akik a régi falak között önfeláldozó ápolásban részesültek.

Az épület ma is áll, régi épségét, klasszikus arányait és történelmi zománcát nem pusztította el az idő. Kívánatos volna, hogy nemes multját csákány ne érintse, romboló kezek ne nyúljanak e falakhoz, melyek egy évszázados nagy korszak hirdetői. Úgyis kevés emlékünk van, mely a multból fennmaradt, még a meglevőt is lerombolni kegyeletlen, botor munka volna. Minden művelt ország fővárosa megőrzi, dédelgeti multjának emlékeit, s a kegyelet kötelességeit összhangba tudja hozni a fejlődés törvényeivel, melyek bárminő arányokat öltsenek is, nem kerülhetnek összeütközésbe azzal a tisztult, nemes konzervatív szellemmel, mely a multa nézve mindenkorra kötelező marad.

Gyönyörű fővárosunk fejlesztő, építő munkájában ma különösen óvatosak legyünk! Nemcsak büszkeségünk, szemünk fénye az, hanem egyik legnagyobb erősségünk is a visszaszerző, hódító munkában, melyre kötelezve vagyunk. Fővárosunk multja mindenképen az okulások forrása legyen, s mi magyarok vessük különösen szívünkbe jelmondat gyanánt az intést: Akinek az építésre hivatása nincs, az ne vállalkozzék a rombolásra!